

Ю. І. Артюх

аспірантка Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
кафедри міжнародних відносин
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна
тел.: 380482633259, e-mail: cis_asc@paco.net

**ЕВОЛЮЦІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ І КРАЇНАХ ЗАХІДНИХ
БАЛКАН: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ**

В статті проаналізовано розвиток партійних систем в Україні та в країнах Західних Балкан з моменту становлення цих держав і до сьогоднішнього дня, зроблена спроба виявити спільні та відмінні риси. Показано специфічну роль етнічного фактору в процесі становлення політичних систем та особливості виникнення та функціонування партій національних меншин.

Ключові слова: Західні Балкани, Україна, плюралізм, ідеологія, національні меншини.

Після проголошення незалежності Україна, як і країни Західних Балкан, розпочала побудову демократичного суспільства, основою якого є багатопартійна система. Становлення нової партійно-політичної системи є складним і тривалим процесом. З падінням комуністичних режимів склались амбівалентні політичні, економічні та соціальні умови, які ще погіршувались гострими етнонаціональними протиріччями. Метою дослідження є вивчення трансформації партійно-політичних систем країн Західних Балкан з виявленням можливості урахування й застосування їхнього досвіду в Україні.

Більшість наявних наукових праць з цієї проблематики присвячена процесу розпаду Югославії, а не розвитку окремих країн після їх становлення, не кажучи про окремі аспекти трансформації. О. Г. Пономарьова в своїй монографії надає аналіз політичних процесів, що відбуваються на Балканах. М. З. Нагірний присвятив свою працю в цілому розвитку незалежної Хорватії, Н. В. Стрельчук та О. О. Усатенко вивчають проблеми становлення та розвитку Македонії. О. І. Брусиловська розглядає компаративний процес трансформації у посткомуністичних суспільствах, в тому числі і на Балканах. Разом з тим, розвиток сучасних партійних систем зазначених країн майже не досліджений у вітчизняній історіографії, таким чином ця тема потребує більш глибокого та багатостороннього вивчення.

В поданій статті розглядається, по-перше, процес становлення багатопартійності з акцентом на аналіз поступового формування двопартійної системи; по-друге, роль національних партій в політичному житті перехідних суспільств.

Розглядаючи процес становлення посткомуністичних держав, можна виявити спільні риси. Однією з них є невиправдано велика кількість партій,

які іноді навіть не мають чіткого ідеологічного розмежування між собою. Так, наприклад, в Україні зареєстровано близько 130 партій, в Хорватії — 100. Отже, неможливо проаналізувати всі наявні партії, ліпше зосередитись на тих, що мають безпосередній вплив на політику.

В Хорватії такими є Хорватська демократична співдружність (ХДС), Хорватська народна партія (ХНП) та Соціал-демократична партія Хорватії (СДПХ). До 1999 р. політичні процеси в країні визначала діяльність ХДС, але це не була партія в класичному розумінні [1, с. 59]. Її ідеологія ґрунтувалась на принципах християнської цивілізації і об'єднанні всіх задля відродження Хорватії. У жовтні 1993 р. ХДС задекларувала свою реорганізацію у правоцентристську народну партію демократичної орієнтації [2, с. 100]. ХНП, один з лідерів якої Стіпе Месіч був президентом республіки з 2000 р., активно виступає за мирне вирішення етноконфесійних розмежувань. Відповідно передвиборчим обіцянкам була проведена реформа і держава стала парламентською демократією [3]. Кандидат від СДП, Іво Йосиповіч, отримав перемогу на президентських виборах 2010 р. Як стверджує сам президент, головними завданнями для нього є боротьба з корупцією та підготовка і проведення переговорів щодо вступу до ЄС [4].

Чорногорія може здатись досить незвичайною країною для сучасної Європи, тому що Міло Джукановіч уже протягом двадцяти років займає крісло президента або прем'єра. При владі весь цей час перебуває Демократична партія соціалістів, яка вийшла із Союзу комуністів; за цей період членський склад партії особливих змін не зазнав. До опозиційних партій належить Соціалістична народна партія Чорногорії; існує також ряд малих партій та партій національних меншин [1, с. 70].

В Македонії однією з найвпливовіших партій є Внутрішньомакедонська революційна організація — демократична партія македонської національної єдності (ВМРО — ДПМНЄ), яка пов'язана з президентом Грігором Івановим та прем'єром Нікола Груєвським. ВМРО — ДПМНЄ відстоювала ідею єдиної Македонії, що об'єднує «поділену македонську націю між окупційною владою Греції, Болгарії та Албанії» [5, с. 83]. Партія характеризує себе як партію християнсько-демократичної орієнтації; приватну власність та вільний ринок розглядає як основу розвитку економіки країни; активно підтримує вступ до ЄС та НАТО [6].

Що ж стосується Албанії, то першим президентом країни був Раміз Алія, представник Албанської партії праці (АПП). Серед тогочасних опозиційних партій була Демократична партія, представники якої знаходяться при владі, наприклад, Бамір Топі і Салі Беріша. Демократи виступають за створення плюралістичної політичної системи, що опирається на верховенство права, повагу прав людини [7, р. 307]. С. Беріша виступає за вступ до НАТО та ЄС.

Особливістю України у порівнянні з Балканами є те, що і «влада», і «опозиція» представлені центристськими партіями, найвпливовішими серед них є «Наша Україна», БЮТ, Партія Регіонів. Досить відчутний вплив на політику здійснюють також і ліві сили (Соціалістична партія України (СПУ), Комуністична партія України (КПУ)).

Центристи відстоюють соціально орієнтовані реформи, приватну власність. В їх програмах підкреслюється необхідність проведення радикальної земельної реформи, яка повинна стати фундаментом докорінної перебудови всієї системи виробничих відносин, забезпечити розвиток на селі, в першу чергу, приватної власності. В зовнішній політиці пріоритетними є: повномасштабна інтеграція України в європейське і світове співтовариство, міжнародні і регіональні організації; вдосконалення механізму СНД як засобу погодження інтересів держав-учасниць; розвиток відносин з ЄС. Ліві сили відстоюють побудову демократичного соціалістичного суспільства в інтересах тих, хто живе за рахунок своєї праці. Головним пріоритетом в економіці вони вважають відродження, оновлення та розвиток вітчизняного виробництва, налагодження ефективного державного контролю за діяльністю банківської системи, зменшення податкового тиску на товаровиробника, підвищення купівельної спроможності населення.

Найвідомішою правою партією є УНА-УНСО, ідеологія якої ввібрала в себе велику кількість ультралівих і чужих релігійних ідей, аж до ідей полковника Каддафі та «дзен-буддизму» [9]. УНА-УНСО розпадається на декілька партій, однією з яких є СНПУ, яка стала основою для формування сучасної партії «Свобода» (лідер — Олег Тягнибок). Головною метою Всеукраїнського об'єднання «Свобода» декларована побудова могутньої української держави на засадах соціальної та національної справедливості [10].

Однією з проблем становлення партійно-політичних систем в представлених державах є національна спрямованість організацій, найбільш цікавим прикладом є Боснія і Герцеговина, де не існує жодної загальнодержавної партії, загалом в виборах 2010 р. взяли участь 11 об'єднань та 39 партій [11].

Серед найбільш значущих, впливових партій націоналістичного толку на Балканах відзначаються наступні: Хорватське демократичне співтовариство БіГ пропонує різні варіанти етнічної автономії: від легалізації мусульмансько-хорватської федерації до створення конфедеративної структури з Хорватією, підтримує децентралізацію держави на політичному, економічному та культурному рівнях; Сербська демократична партія (СДП), яка заснована розшукуванням Гаазьким трибуналом Радованом Караджичем, дотримується націоналістичної орієнтації; Сербська радикальна партія РС (УРП РС), заснована Воїславом Шешелем, виступає за міжнародне визнання Республіки Сербської у якості незалежної держави. Створена в 1990 р. Алією Ізетбеговичем і Хашимом Сіладжичем, Партія демократичної дії (ПДР) поступово трансформувалася з поліетнічної і федералістської в етнічну та мусульманську партію й виступає за політичне й економічне єднання країни при домінуванні мусульман. Проте в політичних заявах лідерів не виключається можливість культурної автономії для етнічних груп. Близька за духом до ППД партія «За Боснію і Герцеговину» (створена в 1996 р. колишнім прем'єр-міністром і співзасновником ППД Х. Сіладжичем), яка має яскраво виражену ісламську спрямованість і утримує сильні позиції на таких урбанізованих територіях, як Тузла та Сараєво.

В БіГ також існують партії, які бачать цілісність і самостійність держави, виходячи з принципів консенсусу і мирного співіснування представників різних етнічних і конфесійних груп. У даному контексті можна розглядати діяльність таких партій, як Хорватська селянська партія (ХСП), Демократичний народний союз (ДНС), Сербський громадянський комітет (СГК), Незалежна соціал-демократична партія (НСДП), Боснійська організація. БО — поліетнічна і поліконфесійна ліберальна партія, яка виступає проти етнічного домінування, за повернення біженців на місця колишнього проживання, за трансетнічне і міжетнічне співробітництво [1, с. 70].

Найпотужнішою національно свідомою та політично активною громадою Македонії є албанська національна меншина. На початку 1990-х рр. існувало дві найвпливовіші партії — Партія демократичного процвітання (ПДП) та Народно-демократична партія (НДП). НДП виступає за федералізацію македонської держави. З ПДП відділилось радикальне крило, яке було перетворено на Партію Демократичного Процвітання Албанії (ПДПА). На початку 1992 р. ПДП проголосила про формування албанської автономної республіки «Ілїріда», а згодом своєю метою визначила боротьбу за визнання у новій республіці албанців народом — засновником македонської державності з такими ж громадянськими та національними правами, як і у македонців, за визнання албанської мови другою державною, інтернаціоналізацію національного питання. У липні 1997 р. відбулося злиття ПДПА та НДП, які утворили Демократичну партію Албанії (ДПА) на чолі з Абенем Джафері. ДПА виголосила наступні вимоги: перетворення Македонії на двоетнічну державу, введення двопалатного парламенту, розгляд питань, що стосуються міжнаціональних відносин на основі міжетнічного консенсусу, введення посади віце-президента албанського походження. Для албанських партій була неприйнятною «міжетнічна філософія» трактування всіх громадян Республіки Македонія як «македонців». Оскільки вона означала б асиміляцію албанської меншини та розчинення їх культури в множинному етнікумі. Різка радикалізація діяльності національних македонських і албанських партій відбулася після кровопролитних подій 2001–2002 рр. На даний момент парламентські партії ведуть дискусію щодо кантонізації Македонії або відділення південних територій, населених переважно албанським населенням [1, с. 81].

В Хорватії також існують партії, засновані за етнічним принципом: Сербська національна партія (СНП) та Самостійна демократична сербська партія (СДСП). СНП була представлена чотирма депутатами у Саборі, контролювалась ХДС. Як альтернативу їй 6 жовтня 1995 р. було зареєстровано СДСП. Вона обстоювала децентралізовану державу, персональну і культурну автономію, регіоналізм, етнічну і релігійну терпимість. Партія спрямовувала свої зусилля на розв'язання статусу біженців. В Хорватії представлені також партії, яким властивий радикалізм та відсутність прагнення до компромісу, серед них слід відзначити Акцію соціал-демократів Хорватії, Соціал-демократичний союз, Сербську народну партію, Сербську демократичну незалежну партію. Крім цих партій існують ще так звані регіональні партії: Істарський демократичний сабор (ІДС) та Демократичний

форум Істрії (ДФІ). ІДС виступає за федералізацію Хорватії і припинення жорсткого протистояння між сербським і хорватським населенням країни, за створення рівних умов та можливостей для громадян Хорватії, виходячи з принципів правової держави [1, с. 65]. Ця партія відстоювала ідею створення євро регіону «Істрія» як постійної форми співпраці між різними частинами півострова, що належать Хорватії, Словенії та Італії. Влада намагалась боротися з впливом ІДС, використовуючи альтернативну регіональну силу — Демократичний форум Істрії (ДФІ). ДФІ також виступав за регіональний розвиток і міжнародну співпрацю, але із застереженням, що вони не мають загрожувати територіальній цілісності Хорватії. Охоче йшла на співпрацю з центристами Хорватська партія Славонії і Барані (ХПСБ). Вона виступала за захист і збереження ідентичності місцевого населення, розвиток місцевого самоуправління, за незалежність судочинства та вільні ЗМІ. Опозиційною регіональною партією був і Приморсько-Горанський союз із центром у Рієці. Він сповідував засади цілковитого суверенітету всіх громадян незалежно від національності, політичної належності чи релігії, виступав за поділ Хорватії на рівноправні регіони [2, с. 102].

В Албанії широко представлена грецька меншина, тому найбільш відомою національною партією є «Омонія», відома також як Союз за права людини, яка звісно ж відстоює права греків, виступає за збереження культури, традицій та мови національних груп. Деякі прибічники партії виступають за приєднання албанських територій, населених греками, до Греції [6, с. 307].

В Україні також представлені етнонаціональні партії, наприклад, партія «Адалет». В її статуті записано, що ця партія «сприяє задоволенню релігійних потреб кримських татар і розглядає ісламську релігію як невід'ємну частину духовної культури народу». В критичних ситуаціях «Адалет» звертається до віруючих, мобілізує мусульманські общини на прийняття рішень, які фактично санкціонують радикальні заходи і рішучі виступи на захист кримських мусульман [12].

Ще одним недоліком розвитку партійно-політичних систем країн західних Балкан та України є персоналістський характер політичних партій. Це явище можна простежити в ході останніх виборів в Україні. Важко виявити причину цього явища; можливо, вона носить радше психологічний характер, виборці воліють пов'язувати свої сподівання з якоюсь конкретною особою, а не з партією в цілому.

Таким чином, багатопартійність в посткомуністичних країнах є дуже складним явищем. Для цих країн характерна ідеологічна розмитість партійного середовища, велика кількість подібних між собою політичних партій. Майже не існує таких партій, які б могли отримати абсолютну більшість, тому поширеним явищем є створення коаліцій.

Однією з особливостей партійно-політичних систем, що формуються в балканських країнах, є те, що партії часто формуються за релігійним і національним принципом, а це дезінтегрує державу. В Україні також представлені партії націоналістичного спрямування, але на відміну від балканських держав не мають такого впливу, тому що, по-перше, балкан-

ські націоналістичні партії існували задовго до виникнення незалежних держав, вони лише відновили свою діяльність; по-друге, етнонаціональні протиріччя на Балканах інтенсивніші ніж в Україні; по-третє, в Україні у співвідношенні титульної нації та національних меншин українці значно переважають, на відміну від Балкан, де меншини складають значну частину населення держави.

Література

1. Пономарева Е. Г. Политическое развитие постюгославского пространства (внутренние и внешние факторы) / Е. Г. Пономарева. — М.: МГИМО(У)МИД России, 2007. — 263 с.
2. Нагірний М. З. Республіка Хорватія: державно-політичний розвиток у 1990-х роках / М. З. Нагірний. — Л., 2003. — 200 с.
3. Месич С. Хорватія — десять лет перемен [Электронный ресурс] / С. Месич // Международная жизнь. — 2010. — № 1. — Режим доступа к журн.: <http://www.interaffairs.ru/arpg.php?pg=168>
4. Шаталин В. Иво Йосипович стал новым президентом Хорватии [Электронный ресурс] / В. Шаталин. — Режим доступа: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5105923,00.html>
5. Усатенко О. Еволюція суспільно-політичного розвитку республіки Македонія (1991–2006 рр.) / О. Усатенко // Часопис української історії. — К., 2009. — Вип.14. — С. 73–84.
6. Macedonia country profile. — Режим доступа: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1067125.stm
7. Nicholas P. The process of democratization in Albania / Pano Nicholas // Politics, power and the struggle for democracy in South-East Europe [ed. K. Dawisha, B. Parrott]. — 1997. — P. 285–352.
8. Крайне правые партии и организации в Украине. — Режим доступа: <http://vybory.org/articles/483.html>
9. Програма ВО «Свобода» // ВО «Свобода», офіційна сторінка. — Режим доступа: http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama/
10. Почему боснийцы без энтузиазма готовятся к выборам // Официальный сайт радио Свобода. — Режим доступа: <http://www.svobodanews.tomsk.ru>
11. Хизриева Г. Полуостров Крым: политический пейзаж после Южной Осетии и Абхазии / Г. Хизриева // сайт «Медина аль-Ислам». — № 84. — 22.10.2008. — Режим доступа: <http://www.islam.ru>

Ю. И. Артюх

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра международных отношений
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

ЭВОЛЮЦИЯ ПАРТИЙНЫХ СИСТЕМ В УКРАИНЕ И СТРАНАХ ЗАПАДНЫХ БАЛКАН: КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ

Резюме

В статье проанализировано развитие партийных систем в Украине и странах Западных Балкан с момента становления этих государств и до настоящего времени, сделана попытка выявить общие и отличительные черты. Показано специфическую роль этнического фактора в процессе становления политических систем и особенности возникновения и функционирования партий национальных меньшинств.

Ключевые слова: Западные Балканы, Украина, плюрализм, идеология, национальные меньшинства.

Y. I. Artyuh

Odessa National University, Department of International Relations,
R.32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

EVOLUTION OF UKRAINE AND WESTERN BALKANS PARTY SYSTEMS: COMPARATIVE ANALYSIS

Summary

In the article analyzed the development of Ukraine and Western Balkan countries' party systems since the formation of these states till today, it was made an attempt to find out common and distinctive features. It shows specific role of ethnic factor in the process of political systems' development and the specialty of emergence and function of national minorities' political parties.

Key words: Western Balkans, Ukraine, pluralism, ideology, national minorities.